

کدگذاری اسناد آرشیوی

نویسندگان

ملیحه غفوری

دکتر سعید رضایی شریف آبادی

غلامرضا عزیزی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

پژوهشکده اسناد

۱۳۹۴

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	: غفاری، ملیحه، ۱۳۶۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: کدگذاری استاد آرشیوی / نویسندگان ملیحه غفاری، سعید رضایی شریف آبادی، غلامرضا عزیزی.
مشخصات نشر	: تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۱۱۹ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۴۴۶-۴۲۵-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: رده بندی -- آرشیو
موضوع	: مواد آرشیوی -- رده بندی
موضوع	: رده بندی -- اسناد ملی
موضوع	: اسناد ملی -- ایران -- پایگانی
شناسه افزوده	: رضایی شریف آبادی، سعید، ۱۳۳۷ -
شناسه افزوده	: ریزی، غلامرضا، ۱۳۴۵ -
شناسه افزوده	: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ ۷/۴۱/۹۷۲
رده بندی دیویی	: ۰۰۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۰۲۷

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۴۶-۴۲۵-۶

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

کد گزاری استاد آرشیو

ملیحه غفوری، کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش شناسی

سعیدرضائی شریف آبادی، استاد علم اطلاعات و دانش شناسی، دانشکده الزهراء

غلامرضا عزیزی، عضو هیأت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی

ناشر: انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

شمارگان: ۵۰۰ نسخه / چاپ اول ۱۳۹۴

چاپ و صحافی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

آصف آصفی

طراح جلد، صفحه آرایی: شهره خوری، علیرضا خورسندی

ناظر فنی: پرویز بختیاری

بها: ۷۵۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، بزرگراه شهید حقانی (غرب به شرق)،

بعد از ایستگاه مترو، بلوار کتابخانه ملی

تلفن فروشگاه: ۸۱۶۲۳۲۷۷-۸۱۶۲۳۳۱۵

دورنگار: ۸۱۶۲۳۳۰۱

وبگاه: www.nlai.ir

پست الکترونیک انتشارات: Publication@nlai.ir

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار
	فصل اول: تنظیم و توصیف اسناد
۱۷	تعریف سند
۱۸	تعریف سند از دیدگاه کتابداری و اطلاع‌رسان
۱۹	تعریف سند از دیدگاه آرشیو
۲۱	انواع سند
۲۲	سازماندهی اطلاعات
۲۳	تعریف بایگانی
۲۴	اداره امور بایگانی
۲۵	آرشیو
۲۷	اهداف آرشیو
۲۸	وجوه اشتراک بایگانی و آرشیو
۲۸	تفاوت بایگانی و آرشیو
۲۹	اصول آرشیو
۳۰	اهمیت رعایت اصول آرشیوی
۳۱	وظایف آرشیو
۳۱	تنظیم و توصیف اسناد

۳۲	تنظیم
۳۳	اصول حاکم بر تنظیم
۳۳	سطوح یا شیوه‌های تنظیم
۳۵	توصیف
۳۶	اصول حاکم بر توصیف
۳۶	ابزارهای توصیفی
۳۷	توصیف از دیدگاه سنجی
۳۸	استانداردهای توصیف آرشیوی

فصل دوم: تنظیم و توصیف در آرشیو ملی ایران

۴۸	تنظیم و توصیف اسناد در آرشیو ملی ایران
۵۰	گروه‌های تنظیم و پردازش اسناد در آرشیو ملی ایران
۵۲	گردش کار در اداره کل تنظیم و پردازش اسناد ملی
۵۴	نحوه عملکرد گروه تنظیم و پردازش اسناد

فصل سوم: کد و کدگذاری

۵۹	تعریف کد و کدگذاری
۶۱	مفهوم کد در کتابداری و اطلاع‌رسانی
۶۲	انواع کدها
۶۶	کیفیت‌های مطلوب کدگذاری
۶۷	انواع اشتباهات رایج در کدگذاری
۶۸	کشف اشتباه در کدگذاری
۶۹	اهمیت و نقش کدگذاری اسناد آرشیوی
۷۰	روش‌های پرونده‌سازی
۷۴	انواع شیوه‌های کدگذاری (نظام‌های شماره‌گذاری)

فصل چهارم: نظام کدگذاری اسناد در آرشیو ملی ایران

۷۹	شماره‌های بازبایی
----	-------------------

۷۹	شماره‌های بازیابی اسناد در سیستم دستی
۸۱	شماره‌های بازیابی اسناد در سیستم رایانه‌ای
۸۳	انواع شماره‌ها و کدهای مورد استفاده در فهرست‌نویسی توصیفی
۸۵	فهرست‌نویسی موضوعی
۸۶	شماره‌های مورد استفاده در آرشیو ملی ایران
۹۶	عناصر مهم کدگذاری در آرشیو ملی ایران
۹۸	مشکلات اداسی کدگذاری در آرشیو ملی ایران
۱۰۰	گزینه‌های وجه برای تغییر روش کدگذاری
۱۰۷	پیوست
۱۰۹	فهرست برخی اسنادها مورد استفاده در توصیف آرشیوی
۱۱۵	فهرست منابع

پیشگفتار

پس از اختراع خط، کارثر انسان به آرامی از این اختراع جدید برای ثبت عواطف، افکار، وقایع، و حوادث استفاده کرد. امروزه ابزار خط به عرصه داد و ستد و حکومتداری و ارتباطات اسناد پدید آمدند. به دلیل جو و دلیل تولید اسناد اداری و حکومتی و حتی اسناد شخصی، امروزه اسناد در زمره منابع دست اول تاریخ محسوب می‌شوند که محققان و مورخان با استناد به آنها، به کشف تاریخ و بیان صحت و سقم حوادث و وقایع گذشته می‌پردازند و گذشته را با کمک آنها سنجیده‌اند.

اسناد به عنوان بخشی از یادواره‌های مشترک مردم جهان، نقش مهمی در حفظ هویت دینی، ملی و فرهنگی گذشته، حال و آینده دارند. میراث اسنادی، بخش وسیع و گسترده‌ای از یادواره‌ها را در برمی‌گیرد و در فضای بین‌المللی، نشانگر تنوع ملیت‌ها، زبان‌ها و فرهنگ‌ها به شمار می‌رود (اهمیت اسناد، ۱۳۹۲).

از دیرباز اسناد حقیقی و حقوقی را در مکان‌های مختلفی از جمله کتابخانه‌ها، خصوص شاهان و سلاطین، دیرها و صومعه‌ها و کتابخانه‌ها نگهداری می‌کردند که به مرور زمان و با افزایش تنوع اسناد و تغییر و تحول نظام‌ها، مراکز ویژه‌ای برای نگهداری اسناد شکل گرفتند که ما امروزه با عنوان آرشیو می‌شناسیم.

آرشیو در دنیای امروز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و به عنوان یکی از مراکز پژوهشی به حساب می‌آید. سال‌هاست که تقریباً همه کشورها به سابقه تاریخی کشور و ملت خویش توجه شایان نموده‌اند چرا که به معنای واقعی، گذشته چراغ راه آینده، و پیوستگی تاریخی شخصیت اجتماعی هر قوم و ملتی، امری انکارناپذیر است. از بررسی اسناد آرشیوی، حقایق

بسیاری درباره مظاهر زندگی گذشتگان به دست می‌آید که بدون شک دانستن آن‌ها برای نسل‌های کنونی و آینده در تصمیم‌گیری‌های بهینه و اجتناب از دوباره‌کاری‌ها و اشتباهات بسیار سودمند است (فدایی عراقی، ۱۳۷۷).

بر این اساس آرشیوها، جزئی از هویت و ثروت هر کشوری محسوب می‌شوند و اسناد و مدارکی که در آن‌ها نگهداری می‌شود، می‌تواند پاسخگوی بسیاری از شبهات و پرسش‌های پژوهشگران باشد. بنابراین آرشیوها به‌ویژه برای پژوهشگران، دارای ارزش فراوانی هستند. حال اگر منابع موجود در آرشیوها به خوبی تنظیم و توصیف نشوند، اطلاع‌رسانی مؤثری صورت نمی‌پذیرد.

از جوامع دیگر، رتائیف آرشیوها، دسترس‌پذیر کردن این اسناد و منابع برای علاقه‌مندان و پژوهشگران است. بنابراین اسناد و منابع موجود در آرشیوها علاوه بر احترام به اصول اساسی آرشیو (اصل حفظ منشأ و نظم نخستین) باید به گونه‌ای سازماندهی و تنظیم شوند که ضمن حفظ یکپارچگی، مواعع موجود در زمینه دسترسی به آن‌ها، تا حد امکان برطرف شود.

از سازماندهی در آرشیوها با عنوان تنظیم و توصیف یاد می‌شود. تنظیم و توصیف اسناد آرشیوی، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار می‌باشد. یکی از مباحث مطرح در تنظیم و توصیف اسناد آرشیوی، کدگذاری اسناد است.

طبقه‌بندی و کدگذاری، نخستین قدم در رتائیف برقراری نظم معنادار در سیستم‌های اطلاعاتی است. اطلاعات در سیستم‌های اطلاعاتی با کد شناخته، ضبط، ذخیره و بازیابی می‌شوند (فاکس، بی‌تا).

عصر پرتحرک و پرشتاب فناوری اطلاعات، بی‌شک، گرایش تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان اطلاعات را در گستره جهانی، از جمله به سمت و سوی اندیشه و فرایند شناسه‌گذاری^۱ سوق داده و این البته نه بدان معناست که در دهه‌ها و سده‌های قبل از آن، گرایش به این سمت و سو، در میان عرضه‌کنندگان و متقاضیان اطلاعات، سابقه و نشانی نداشته؛ قدر مسلم آن است که اقبال بدان، به‌ویژه با تأکید بر استانداردسازی و جهان‌شمولی شناسه‌گذاری، از مشخصه‌های بارز و شاید الزامات اطلاع‌رسانی در این عصر است. تخصیص شناسه ملی به آحاد شهروندان، شناسه‌گذاری استاندارد کالا و خدمات، تعیین شناسه پستی برای مناطق مختلف شهری و یا شماره‌گذاری استاندارد کتاب‌ها، نشریات ادواری، متون موسیقی و مواد دیداری-شنیداری، همه

و همه از جلوه‌های بارز این رویکرد است و یقیناً تسری این روند به سایر عرصه‌ها و حوزه‌ها کماکان ادامه خواهد داشت. در این میان جای خالی نظام ملی شماره‌گذاری استاندارد برای اسناد تولیدی سازمان‌ها، به‌وضوح مشهود است و با وجود برجستگی و اتقان منابع اسنادی در میان منابع اطلاعاتی دست‌اول، اراده‌ای جدی در این زمینه به چشم نمی‌خورد (احمدی، ۱۳۹۰). در حال حاضر فاصله میان حجم اسناد دولتی منتقله به سازمان آرشیو ملی ایران و حجم اسناد کار شده و قابل بهره‌برداری، فاصله‌ای غیر قابل قبول است (احمدی، بی‌تا). اگر پژوهشگران بتوانند در میان حجم انبوهی از اسناد، اطلاعات مورد نظر خود را به راحتی سهولت پیدا کنند نتیجه گردآوری این همه سند، جز انبار کردن و صرف هزینه‌های گزاف، حاصلی به دنبال نخواهد داشت (کیانی هفت‌لنگ، ۱۳۸۷).

آرشیو ملی نسبت به سایر آرشیوها در جایگاه سازمان مادر قرار دارد. بر این اساس، فقدان روش منظم و علمی و نیز عدم یکپارچگی در تنظیم و توصیف، و نیز کدگذاری اسناد که بخش مهمی از تنظیم و توصیف، به نوعی ازجی آن می‌باشد، بسیار مشکل‌آفرین است. در این شرایط، ارتباط آرشیوها و آرشیودان در سطح بین‌المللی نیز با مشکل مواجه می‌شود. این امر موجب می‌شود که پژوهشگران در ارتباط با آرشیوها دچار سردرگمی شوند و برای انجام هر پژوهشی نیاز به وقت بیشتری داشته باشند.

با وجود اینکه اسناد موجود در آرشیو ملی ایران، جزء مهم‌ترین اسناد کشوری محسوب می‌شوند و کدگذاری اسناد در آرشیوها به‌خصوص آرشیو ملی با حجم وسیعی از اسناد، یک ضرورت و نیاز است و یکی از پایه‌های دسترسی به این اسناد و اسنادات نهفته در آن‌ها به‌شمار می‌رود، اما پژوهش و منبع مناسب و متقنی در این زمینه وجود ندارد. لذا مطالعه وضعیت کدگذاری در آرشیو ملی ایران و ارائه راهکاری منسجم در این زمینه، نیازمند پژوهش جدی بود. در واقع برای روشن شدن مسئله و اینکه تاکنون چه کارهایی در این زمینه صورت گرفته، لازم بود تا با بررسی این موضوع در جهت ارائه راه‌کارهایی برای ارتقای نظام ملی کدگذاری اسناد آرشیو ملی کشور حرکت کرد. به همین دلیل طی جلساتی بین پدیدآورندگان کتاب حاضر، موضوع پایان‌نامه سرکار خانم غفوری به این مبحث اختصاص یافت.

اینک پس از فرجام یافتن پایان‌نامه یادشده و نیز با توجه به تغییرات و تکمیل برخی قسمت‌ها، بر آن شدیم تا نتایج مطالعات در زمینه کدگذاری اسناد آرشیوی را در قالب اثر حاضر ارائه دهیم به امید آنکه با خواست و یاری خداوند حکیم، گامی در جهت اعتلای نظام سازماندهی اسناد در آرشیو ملی ایران برداشته باشیم.

مطالب ارائه شده در کتاب به شرح زیر می‌باشد:

فصل اول با عنوان تنظیم و توصیف اسناد، ابتدا به ارائه تعریفی جامع در خصوص سند از دیدگاه‌های مختلف از جمله کتابداری و آرشیو، انواع سند، بایگانی و آرشیو و وجوه اشتراک و افتراق آن دو، اصول و وظایف آرشیو و پس از آن به تشریح تنظیم و توصیف به عنوان یکی از وظایف بسیار مهم و کلیدی آرشیو پرداخته است.

در فصل دوم به تشریح تنظیم و توصیف در آرشیو ملی ایران، وظایف و گروه‌های مختلف آن و همچنین گردش کار در اداره کل تنظیم و پردازش اسناد ملی و نحوه عملکرد گروه تنظیم و پردازش اسناد پرداخته شده است.

فصل سوم به بحث کد و کدگذاری به عنوان یکی از وظایف مهم و حیاتی تنظیم و توصیف اختصاص دارد که در بین راستا به ارائه تعاریف موجود در مورد کد و مفهوم آن در کتابداری و اطلاع‌رسانی، انواع کدها، کیفیت‌های مطلوب کدگذاری، انواع اشتباهات رایج در کدگذاری و راه‌های کشف آن، اهمیت و نقش کدگذاری اسناد آرشیوی و روش‌های پرونده‌سازی و شیوه‌های کدگذاری اسناد آرشیوی پرداخته شده است.

در نهایت فصل چهارم به کدگذاری اسناد آرشیو ملی ایران اختصاص دارد. در این فصل اشاره شده که منظور از کدگذاری در آرشیو ملی، اختصاص شماره بازبایی برای اسناد است و به معرفی و توضیح انواع شماره‌هایی که در آرشیو ملی ایران به عنوان شماره بازبایی اسناد به کار گرفته می‌شوند پرداخته است که شامل شماره‌های بازبایی اسناد در سیستم دستی، رایانه‌ای، در فهرست‌نویسی توصیفی و شماره‌هایی که در حال حاضر و بنا به کاربرد در آرشیو ملی ایران به عنوان شماره بازبایی استفاده می‌شوند، می‌باشند.

تلاش ما بر این بوده است که تا حد امکان مطالب جامعی در خصوص کدگذاری اسناد آرشیو ملی ایران ارائه شود. با توجه به اینکه تا پیش از این منبعی به این موضوع پرداخته بود، پژوهش در مورد این موضوع با مشکلات بسیاری از جمله همان نبود منابع مرجع و موثق همراه بود. اما به یاری خداوند و انجام پروژه کارشناسی ارشد سرکار خانم غفوری و پیگیری‌های بعدی کار آماده‌سازی اثر حاضر به سرانجام رسید.

پیداآوردندگان